

عوامل مؤثر و انواع تفاوت‌های فردی در یادگیری دانش‌آموزان

فرزانه محمد دوست¹، زهرا چهکندی²

¹ کارشناسی پیوسته، آموزش ابتدایی آموزشی، دانشگاه فرهنگیان

اداره آموزش و پرورش شهرستان بیرجند، دکتر داریوش گنجی 5

Farzanehm354@gmail.com

09921748292

² کارشناسی، آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان

اداره² آموزش و پرورش شهرستان بیرجند، امام حسن (ع)

chahkandizahra8@gmail.com

09034808598

چکیده:

تفاوت‌های فردی می‌توانند در ویژگی‌های جسمی مثل قد، وزن، رنگ پوست و... دیده شوند. میزان هوش، دستاوردها، علائق، نگرش‌ها، عادت‌های یادگیری، توانمندی‌ها و مهارت‌های افراد مختلف با هم متفاوت‌اند. هر آدمی قابلیت‌هایی دارد و با توجه به قابلیت‌هایش تجاربی به دست می‌آورد و چیزهایی یاد می‌گیرد. تفاوت‌های فردی در بین دانش‌آموزان، باید بسیار مورد توجه معلمان قرار گیرد. نمی‌توان یک مطلب آموزشی را به چند دانش‌آموز به صورت یک شکل تدریس کرد و توقع داشت همه آنها به اندازه آن را یاد بگیرند؛ بنابراین معلمان باید نحوه تدریس و تکالیفی که از دانش‌آموزان می‌خواهند، با توجه به میزان توانایی آنها باشد. هدف پژوهش حاضر، شناخت تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در یادگیری و آموزش، جهت افزایش فرصت موفقیت در دانش‌آموزان است که جهت تحقق این موضوع مؤلفه‌هایی چون تاریخچه، انواع تفاوت‌های فردی، علت تفاوت‌های فردی، اهمیت و ضرورت توجه به تفاوت‌های فردی مورد بررسی قرار گرفت. این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای، تحلیلی - توصیفی، جستجو در منابع و سایت‌های معتبر ایرانی و خارجی انجام گرفته است. واژگان کلیدی: تفاوت‌های فردی - دانش‌آموزان - انواع تفاوت - علت تفاوت‌های فردی

وجود تنوع در میان پدیده‌های عالم از واقعیت‌های این جهان است. نه تنها گونه‌های مختلف جانداران اعم از گیاهان و جانوران با هم تفاوت دارند؛ بلکه اعضای یک گونه هم با هم متفاوت‌اند. این قاعده کلی بوده و در برگیرنده انسان‌ها نیز است. نگاهی کوتاه به انسان‌ها واقعیت را روشن می‌نماید که هر انسانی با انسان دیگر در زمینه‌های مختلف متفاوت است و این تفاوت‌ها کاملاً آشکار است. همان‌طور که می‌دانیم عنصر اصلی تشکیل دهنده نظام آموزشی همین افراد هستند که برنامه‌ریزان برای آنها به تدوین برنامه اقدام می‌کنند؛ بنابراین برای به‌دست آوردن کارایی بهتر از فرایند برنامه‌ریزی باید متوجه این تفاوت‌ها بود و بر اساس آن به برنامه‌ریزی روی آورد. توجه به تفاوت‌های فردی در ارائه آموزش‌ها امر بسیار مهمی است. در هر کلاسی، دانش زمینه‌های مختلفی (دانش پیشین، وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده‌گی، فرهنگ و...) برخوردارند و همین موضوع، سبب به وجود آمدن تفاوت‌های منحصربه‌فرد در افراد می‌شود؛ بنابراین، هر دانش‌آموز ممکن است دانش جدید را به گونه‌های متفاوت بیاموزد و بر عملکرد آنها در کلاس تأثیر بگذارد. (نوروزی، ۱۴۰۳)

تفاوت‌های فردی یکی از مهم‌ترین مسائلی است که معلمان در کلاس‌های خود با آن مواجه‌اند چرا که معلمان به تجربه دریافته‌اند که شیوه برخورد و پیروی از یک روش تدریس خاص نمی‌تواند برای همه دانش‌آموزان به طور یکسان مفید باشد؛ بنابراین یادگیرندگان مختلف با سرعت‌های متفاوت می‌آموزند. روش آموزش معلم باید به گونه‌ای طرح‌ریزی شود که دانش‌آموزان بتوانند با سرعت متناسب با توانایی‌های خود پیش بروند. بعضی از یادگیرندگان نیاز به توجه و کمک بیشتری از سوی معلم دارند و لازم است تکالیف و تمرین‌های بیشتری انجام دهند تا به هدف‌های آموزشی درس مسلط گردند، درحالی‌که برخی از آن‌ها با اندک راهنمایی می‌توانند راه خود را بیابند و سریعاً به مقصد برسند (کشوری محبوب، ۱۴۰۲).

اهمیت و ضرورت

یادگیری و پیشرفت تحصیلی به‌عنوان شاخص‌های اصلی موفقیت در نظام‌های آموزشی نقش بسیار مهمی در رشد و توسعه فردی و اجتماعی افراد دارند. امروزه جوامع مختلف به طور فزاینده‌ای به تأثیر کیفیت آموزش و عوامل مؤثر بر یادگیری توجه می‌کنند؛ زیرا این عوامل می‌توانند به شکل مستقیم بر کیفیت نیروی کار و توسعه اقتصادی جامعه تأثیرگذار باشند. از این رو شناخت دقیق و جامع از عواملی که به یادگیری مؤثر و پیشرفت تحصیلی کمک می‌کنند به یکی از اولویت‌های پژوهش‌های آموزشی تبدیل شده است. هر دانش‌آموز با ویژگی‌ها و توانایی‌های منحصربه‌فرد خود وارد محیط آموزشی می‌شود و این تفاوت‌ها در سرعت و کیفیت یادگیری و نیز عملکرد تحصیلی آنها تأثیرگذار است. (عابدینی)، یادگیری و پیشرفت تحصیلی از مهم‌ترین موضوعات در حوزه آموزش و پرورش به شمار می‌آیند که تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارند (میرزایی، ۱۳۹۸). در این میان تفاوت‌های فردی نقش کلیدی در نحوه یادگیری دانش‌آموزان و میزان موفقیت آنها در محیط‌های آموزشی ایفا می‌کند. (احمدی و همکاران، ۱۴۰۰) وجود تفاوت‌های فردی در میان دانش‌آموزان از نظر پیشرفت تحصیلی خلاقیت و قدرت یادگیری مطالب و... یکی از مهم‌ترین مسائلی است که معلمان در کلاس‌های خود با آن مواجه‌اند. شکی نیست که انسان‌ها به لحاظ قابلیت یادگیری استعداد‌های فردی و نوع تربیت و فرهنگ خانوادگی و بومی دارای تفاوت‌های فردی متنوعی هستند. توجه به این نکته لازم است که شناخت روحیات افراد و اهمیت دادن به این تفاوت‌های فردی در پیشبرد اهداف تربیتی بسیار مؤثر است (دخیلی و حسن‌زاده، ۱۴۰۰) در میان عوامل مؤثر تفاوت‌های فردی نظیر هوش انگیزه و سبک‌های یادگیری نقش بسیار مهمی در تعیین چگونگی یادگیری و سرعت پیشرفت تحصیلی ایفا می‌کنند. دانش‌آموزان با سطوح مختلف هوش و توانایی‌های شناختی وارد محیط‌های آموزشی می‌شوند و این تفاوت‌ها به طور طبیعی باعث ایجاد شکاف در میزان یادگیری و عملکرد تحصیلی آنها می‌گردد (کریمی، ۱۳۹۷). دانستن این نکته که در میان دانش‌آموزان مدارس تفاوت‌های فردی وجود دارد به معلمان و والدین و سایر افرادی که با کودکان ارتباط دارند کمک خواهد نمود تا در مواجهه با خصوصیات و یا اختلالات رشد و شیوه برخورد با دانش‌آموزان و انتخاب روش تدریس مناسب، به طور عملی‌تر و عینی‌تر برخورد نمایند و از این طریق در تثبیت بیشتر یا تعدیل این گونه رفتارها مؤثر باشند (پیر سلامی و خسروی خافتی، ۱۱۷۰)

تاریخچه

انسان از بدو خلقت به موضوع وجود تفاوت‌های فردی توجه داشته است. این تفاوت چه از لحاظ ظاهری مانند جنسیت رنگ: پوست، شکل و قیافه و چه از لحاظ نوع رفتار و سرعت یادگیری مورد توجه بوده است. اما دانشمندان به امر وجود تفاوت‌های فردی نگاه ویژه‌ای داشته‌اند. اگر چه ذکر همه دانشمندانی که در زمینه تفاوت‌های فردی کار کردند و نظریه ارائه کردند و همچنین توضیح نظریه آنها با اهداف این دوره مناسب نمی‌باشد، اما ذکر نام تعدادی از این دانشمندان جهت آشنایی سیر تغییر نگاه به امر تفاوت‌های فردی خالی از فایده نخواهد بود.

1. بقراط این دانشمند و حکیم یونانی که در قرون ۴ و ۵ قبل از میلاد زندگی می‌کرد انسان‌ها را به چهار گروه: سودایی: افسردگی غیر اجتماعی، از کار و کوشش گریزان، صفراوی (تندخو، زود خشم، جاه طلب، خودبزرگ‌بین، ثابت قدم)، و دمو (خوش گذران، خوش‌بین، جدی و فعال) و بلغمی مزاج (اجتماعی، کم‌فعالیت، کند ذهن) تقسیم‌بندی نمودند.
2. افلاطون این فیلسوف یونانی نیز افراد را از لحاظ استعداد به سه دسته زیر تقسیم بندی نموده است
الف) طلا: این گروه کسانی هستند که می‌توانند زمام امور کشور را به دست بگیرند.
ب) نقره: این گروه افرادی هستند که باید دستیاران گروه رهبری باشند.
ج) ترکیبی از مس و آهن این گروه توده عادی مردم هستند که باید فرمان‌بردار گروه رهبری باشند.
3. بسل این ستاره شناس آلمانی بر اساس بررسی‌های خود به این نتیجه رسید که هیچ دو نفری را نمی‌توان یافت که برآورد یکسانی داشته باشند؛ لذا هر انسانی معادله شخصی خود را دارد.
4. فرانسس گالتون: به اعتقاد بسیاری از روان‌شناسان موثرترین راه در مطالعات تفاوت‌های فردی را فرانسس گالتون برداشته است و بر همین اساس او را پدر مطالعات تفاوت‌های فردی معرفی کردند. این دانشمند و نابغه انگلیسی که پسر عموی نانتی داروین نیز بود بر اساس مطالعات متعدد به نتایج جالب توجهی در زمینه تفاوت‌های فردی از جمله توصیف ریاضی منحنی زنگوله‌ای رسیده است. همچنین ایشان در نوشته‌هایش پیشنهاد میکند که برای اصلاح انحطاط توانایی‌های انسان باید از ازدواج عقب مانده‌ها و بیماران روانی جلوگیری شود بنابراین باید از طریق انتخاب هوشی نژاد انسان اصلاح گردد.
5. الفرد بینه این دانشمند و روان‌شناس فرانسوی در سال ۱۹۰۵ با همکاری سیمون اولین آزمون هوشی را تهیه نمود. ایشان این آزمون را برای تشخیص دانش آموزان عقب مانده از کودکان عادی ساخت.

2- روش شناسی:

هدف از پژوهش حاضر، مروری بر تفاوت‌های فردی دانش آموزان در آموزش و پرورش ایران و ارائه چارچوبی جامع در این زمینه هست. این پژوهش از لحاظ ماهیت و هدف، کاربردی و از لحاظ روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است که اطلاعات آن از طریق بررسی (مقالات، کتب، مجلات، نشریه‌ها، پایان‌نامه‌ها و نمایه‌های نوشته شده در این زمینه) جمع‌آوری شده است. در این پژوهش، ابتدا منابع متعدد و مختلف مرتبط، شناسایی شده و مورد بررسی اجمالی قرار گرفت. سپس پژوهش‌هایی که معتبر بودند و ارتباط تنگاتنگی با موضوع داشتند، شناسایی و انتخاب شدند. از ملاک‌های این انتخاب می‌توان به میزان ارتباط محتوا با موضوع مورد بررسی و بروز بودن آن اشاره کرد

3- بحث درباره یافته ها

انواع تفاوت های فردی

الف) تفاوت های بین فردی

تقسیم بندی شاگردان فقط بر حسب سن آنان در کلاس های مختلف دلیل بر همگن با یکسان بودن توانایی ها و نیازهای خاص آنان نیست. دانش آموزان نه تنها از لحاظ مشخصات ظاهری بلکه از نظر خصوصیات اخلاقی هوشی و روانی نیز با یکدیگر تفاوت دارند؛ بنابراین اگر بخواهیم تمام دانش آموزان یک کلاس را با یک روش و به یک اندازه معین آموزش دهیم و انتظار داشته باشیم که تمام آنان مطالب را یکسان یاد بگیرند درست مثل این است که به پای دانش آموزان کفش هایی با اندازه یکسان بپوشانیم و انتظار داشته باشیم که همه آنها در این کفش ها به یک میزان احساس راحتی کنند و پاهایشان بدون هیچ گونه ناراحتی به رشد طبیعی خود ادامه دهد همان گونه که مریان اختلاف قیافه های انسان ها را بدیهی می شمارند باید تفاوت توانایی ها و نیازهای دانش آموزان را نیز طبیعی بدانند. معلم دانا و آگاه معلمی است که با توانایی ها و نارسایی های گوناگون شاگردانش آشنا باشد و درس هایش را طوری تنظیم کند که آنها به طور گروهی یا انفرادی متناسب با توانایی ها و قابلیت های خود پیشرفت کنند (علوی پور، 1400).

بین افراد تفاوت های زیادی وجود دارد این تفاوت ها در ابعاد زیر مورد توجه قرار گرفته است

- 1- استعداد تحصیلی: استعداد تحصیلی با تست هوش اندازه گیری میشود. اطلاعاتی در مورد دانش آموزان و این که آنها تا چه اندازه قادرند در رابطه با توان بالقوه ی خویش پیشرفت کنند در اختیار قرار می دهند. (کالینز، 1996)
- 2- پیشرفت تحصیلی: یکی از جنبه های تفاوت بین فردی است و اینکه هر فرد از لحاظ پیشرفت تحصیلی با دیگری متفاوت است. بوسیله ی تست های پیشرفت تحصیلی میتوان سطح پیشرفت دانش آموز را در مقایسه با دانش آموزان هم سن و همکلاسی بدست آورد. (چیس و توماس، 1992)
- 3- رشد اجتماعی روانی: حاکی از تفاوت های میان فردی در نحوه ی پاسخ دادن فرد در برابر محیط اجتماعی است. همچنین عوامل روانی ناشی از تغییرات محیطی را نیز نشان میدهد.
- 4- مراحل رشد (شناختی، عاطفی، اخلاقی و.....).
- 5- پیشینه اطلاعاتی
- 6- سبک های یادگیری یا شناختی
- 7- نیازها علایق نگرش ها و انگیزه یادگیری
- 8- زمینه فرهنگی، تاریخی و نژادی
- 9- سن، جنسیت (مک گیلچرست و همکاران، ۱۹۹۸)

ب) تفاوت های درون فردی

افراد علاوه بر این که از نظر توانایی ها و مهارت های گوناگون با یکدیگر تفاوت دارند. این مهارت ها و توانایی ها در خود شخص نیز به یک میزان نیست. برای مثال فردی ممکن است در مهارت های دستی یا مکانیکی بسیار ورزیده و ماهر باشد؛ ولی همین فرد در تفکر انتزاعی یا مجرد، ضعیف باشد. برعکس فردی ممکن است از لحاظ تفکر و اندیشه فوق العاده قوی باشد؛ ولی از نظر مهارت های دستی یا وجود آوردن چیزی با دست هایش ضعیف باشد مثال تفاوت های درون فردی در حوزه آموزش بسیار زیاد است. فرض کنید دانش آموزی از نظر

خواندن و نوشتن از حد متوسط کلاس پایین تر است؛ ولی همین فرد در ریاضیات قوی تر از حد متوسط است. (معجزه، قربانی و رحیمی، ۱۳۹۶)

عوامل تفاوت‌های فردی

تفاوت‌های فردی در افراد به مجموعه‌ای از عوامل زیستی، روانی، اجتماعی و فرهنگی بستگی دارد. این تفاوت‌ها می‌توانند ناشی از عوامل زیر باشند:

1- عوامل ژنتیکی

عوامل ژنتیکی و وراثتی تأثیر زیادی بر ویژگی‌های فردی دارند. تحقیقات نشان داده‌اند که ژن‌ها می‌توانند بر هوش شخصیت و حتی سبک‌های یادگیری تأثیر بگذارند.

(Plomin, R., DeFries, J. C. 1980)

2- عوامل محیطی

محیطی که فرد در آن رشد می‌کند، شامل خانواده، مدرسه و جامعه، می‌تواند تأثیر زیادی بر شکل‌گیری ویژگی‌های فردی داشته باشد. تجربیات اولیه زندگی و آموزش‌های دریافتی نیز نقش مهمی در این زمینه دارد.

(Bronfenbrenner, U. 1979)

3- عوامل اجتماعی و فرهنگی

فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی نیز می‌توانند بر رفتار و نگرش‌های فرد تأثیر بگذارند. برای مثال، برخی فرهنگ‌ها ممکن است بر همکاری و جمع‌گرایی تأکید کنند، درحالی‌که دیگر فرهنگ‌ها بر فردگرایی تأکید کنند.

(Hofstede, G. 1980)

4- عوامل عاطفی و روان‌شناختی

ویژگی‌های شخصیتی مانند اضطراب، اعتمادبه‌نفس و انگیزه می‌توانند بر نحوه یادگیری و عملکرد افراد تأثیر بگذارند. این عوامل می‌توانند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر فرایند یادگیری تأثیر بگذارند.

McCrae, R. R., Costa, P. T. 1997

5- تجربه‌های گذشته

تجربیات قبلی افراد، از جمله موفقیت‌ها و شکست‌ها، می‌توانند بر نحوه عملکرد آنها در آینده تأثیر بگذارند. این تجربیات می‌توانند به شکل‌گیری باورها و نگرش‌ها کمک کنند.

(Bandura, A. 1977)

• 4- نتیجه‌گیری

تفاوت‌های فردی در یادگیری به ویژگی‌ها و خصوصیات منحصر به فرد اشاره دارد که بر نحوه یادگیری، پردازش اطلاعات و به کارگیری دانش تأثیر می‌گذارد. این تفاوت‌ها می‌توانند شامل تفاوت‌های فردی و بین فردی به دودسته اصلی تقسیم شود. تفاوت‌های فردی به ویژگی‌ها و خصوصیات منحصر به فرد اشاره دارند، مانند شخصیت، هوش، توانایی‌ها، و تجربیات زندگی. این تفاوت‌ها معمولاً ناشی از ترکیبی از عوامل ژنتیکی، محیطی و اجتماعی هستند. از سوی دیگر، تفاوت‌های بین فردی به تفاوت‌ها و تنوع‌های موجود در گروه‌های مختلف افراد اشاره دارد که می‌تواند شامل فرهنگ، جنسیت، سن، و طبقات اجتماعی باشد. علت‌های این تفاوت‌ها می‌تواند شامل عوامل زیستی؛ مانند وراثت، عوامل محیطی مانند تربیت خانوادگی و آموزش، و عوامل اجتماعی مانند تعاملات فرهنگی و اقتصادی باشد. به طور کلی، شناخت این تفاوت‌ها می‌تواند به بهبود روابط بین فردی و افزایش همدلی و درک متقابل کمک کند. همچنین، در زمینه‌های آموزشی و شغلی، توجه به این تفاوت‌ها می‌تواند منجر به ایجاد محیط‌های مناسب‌تر برای رشد و پیشرفت افراد شود. توجه به

تفاوت‌های فردی در یادگیری می‌تواند به معلمان، مربیان و والدین کمک کند تا روش‌های آموزشی مناسب‌تری را برای هر فرد انتخاب کنند. با درک این تفاوت‌ها، می‌توان محیط‌های یادگیری مؤثرتری ایجاد کرد که به نیازها و توانایی‌های خاص هر فرد پاسخ دهد.

پیشنهادهای

- ۱- معلم پیشرفت هر نوآموز را نسبت به خود دانش‌آموز بسنجد و آن‌ها را با یکدیگر مقایسه نکند.
- ۲- استوار کردن جریان یاددهی و یادگیری بر فعالیت دانش‌آموزان به گونه‌ای که دانش‌آموز محور باشد و بیشتر دانش‌آموزان در آن فعال باشند.
- ۳- اتخاذ روش‌های تدریس مناسب به گونه‌ای که انواع حواس آن‌ها را درگیر کند.
- ۴- معلم برای هر دانش‌آموز متناسب با خودش تکلیف تعیین کند.

منابع

1. احمدی، فه و همکاران. (۱۴۰۰). تفاوت‌های فردی و پیشرفت تحصیلی. پژوهشنامه روان‌شناسی.
2. علوی پور، مریم. (۱۴۰۰). بررسی تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان پایه اول ابتدایی در بدو ورود به پایه تحصیلی. همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم، میناب.
3. دخیلی، شراره و حسن‌زاده، علی. (۱۴۰۰). بررسی تفاوت پیشرفت تحصیلی با خلاقیت در دانش‌آموزان دختر و پسر شهرستان میناب. همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم، میناب.
4. کریمی، س. (۱۳۹۷). تأثیر محیط آموزشی بر یادگیری. فصلنامه علوم تربیتی.
5. کشوری محبوب، فاطمه. (۱۴۰۲). نقش تفاوت‌های فردی در تعلیم و تربیت دانش‌آموزان. دومین کنفرانس ملی تازه‌های روان‌شناسی تکاملی و تربیتی، بندرعباس.
6. میرزایی، م. (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر یادگیری. مجله آموزش و پرورش.
7. معجز، نسیم، قربانی، الناز و رحیمی، عظیمه. (۱۳۹۶). تفاوت‌های فردی در یادگیری و آموزش. کنفرانس بین‌المللی علوم اجتماعی، تربیتی، علوم انسانی و روان‌شناسی.
8. نوروزی، شهربانو. (۱۴۰۳). تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در یادگیری و آموزش. اولین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی، مدیریت و علوم اجتماعی، تبریز.
9. قهرمانی پیرسلامی، زهرا و خسروی خافتی، وحیده. (۱۴۰۳). بررسی تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و نقش آن در برنامه‌ریزی و تصمیمات آموزشی. پنجمین همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم.

1. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.

2. Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harvard University Press.
3. Chess, S., Thomas, A. (1992). Interactions between offspring and parents in development. In B. Tizard V. Varma (Eds.), Vulnerability and resilience in human development: A festschrift for Ann and Alan Clarke (pp. 45-61). Jessica Kingsley.
4. Collins, J. (1996). The quiet child. Chapman.
5. Hofstede, G. (1980). Culture's consequences: International differences in work-related values. Sage Publications.
6. McCrae, R. R., Costa, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. American Psychologist, 52(5), 509-516.
7. Plomin, R., DeFries, J. C. (1980). Genetic and environmental influences on cognitive abilities in children. Nature, 288(5784), 138-144.
8. Myers, K., Reed, J. (1998). The intelligent school. Paul Chapman.